

mentul de față, cele mai temeinice dovezi ale continuității neîntrerupte a populației vechi românești în zona răsăriteană a spațiului românesc.

În problema etnogenezei românești, în stadiul actual al cercetărilor, descoperirile arheologice din așezările succesiv suprapuse de la Do-dești au o deosebită valoare mai ales în ceea ce privește viitoarele cercetări, deoarece pe baza celor precizate de Dan Gh. Teodor specialiștii vor putea în cercetările lor viitoare să efectueze o încadrare corectă culturală și cronologică și a altor așezări din aceeași vreme, care se vor descoperi în viitor în Moldova.

În acest sens subliniem că studiul întreprins de arheologul și istoricul medievalist Dan Gh. Teodor, pe lângă faptul că umple un gol în literatura noastră de specialitate, reprezintă, incontestabil o carte de referință. Prin ea cunoaștem mult mai bine succesiunea așezărilor rurale pe aceeași vatră de locuire în decursul primului mileniu al erei noastre și ne permite, totodată să precizăm și să diferențiem elementele de tradiție locală veche românească în așezările rurale medievale din epoca de constituire a statelor feudale românești de sine stătătoare, epocă în care, chiar de la începutul mileniului al II-lea al e.n., obștile rurale au jucat un important rol istoric.

Alexandru Andronic

NICOLAE STOICESCU, **Unitatea românilor în evul mediu**, București, Ed. Academiei R.S.R., 1983, 182 p.

Împlinirea celor șase decenii și jumătate de la Marea Unire din 1918 a prilejuit apariția câtorva cărți dedicate evenimentului o sinteză în două volume, datorată profesorului Ștefan Pascu, o culegere de documente externe despre anul 1918 (tot în două volume), culegerea de studii a istoricilor ieșeni despre Iașii celor trei Uniri (1600, 1859, 1918), și, în fine, o carte despre unitatea poporului român oglindită în izvoarele medievale, operă a reputatului medievalist Nicolae Stoicescu. Cu un adevărat triptic dedicat **celor trei linii de forță ale istoriei poporului român**, se definește, după **Romanitatea românilor** a lui A. Armbruster (1972) și **Continuitatea românilor** a lui Nicolae Stoicescu (1980), cea de-a treia coordonată a istoriei noastre. Autorul nu a dorit să facă altceva decât să ne pună în prezența mărturiilor medievale despre unitatea românilor locuitori în afara și înăuntrul arcului carpatic, fenomen pe care Gh. I. Brătianu l-a considerat încă de acum patru decenii, drept **problema centrală a istoriei naționale** (vezi și Șt. Lemny, **Originea și formarea unității românești în viziunea lui Gh. I. Brătianu**, în „Opinia studentescă”, Iași, 7—8/X, 1983, p. 13).

Enormul material cercetat și triat de Nicolae Stoicescu este grupat în zece capitole, dintre care primul prezintă **Unitatea Românilor și relațiile dintre Țările Române în Evul Mediu în istoriografie**, subliniindu-se faptul că toți marii istorici români s-au preocupat de această problemă — Bălcescu, Kogălniceanu, Xenopol, Iorga, Onciul, Lupaș, Gh. I. Brătianu, P. P. Panaitescu au lăsat numeroase pagini, studii și cărți consacrate acestei chestiuni, care constituie, și în istoriografia mai nouă, o însemnată direcție de cercetare. Al doilea capitol privește **Unitatea geografică** a spațiului românesc, adunat în jurul cetățuiei carpatine; „Carpații nu au fost niciodată un hotar etnic“, sublinia geograful G. Vilsan, ci, din contră, au constituit „coloana vertebrală a pământului românesc, leagănul și întăritorul ființei noastre etnice“. Rolul factorului geografic în istoria noastră a fost admirabil definit, la mijlocul veacului XVII, de un mare boier muntean, Preda Brîncoveanu (bunicul viitorului domn Constantin Brîncoveanu): „în loc de castele și cetăți, avem acești munți și (aceste) păduri, împotriva cărora nici un dușman nu poate birui“ (p. 15). Cele 16 drumuri prin trecătorile și pasurile Carpaților Orientali și Meridionali (p. 17) au facilitat legăturile de tot felul între români. Cercetarea acestora începe cu capitolul III — **Unitatea economică. Relațiile economice dintre Țările Române** — reamintindu-se cuvintele lui N. Iorga despre „cea dintii unire a românilor“ care a existat „în unitatea perfectă a vieții economice, așternută pe unitatea perfectă a vieții generale“; în domeniul schimburilor comerciale principalii parteneri ai Transilvaniei au fost, în permanență, principatele românești extracarpatiche, „orientarea aproape exclusivă a Transilvaniei spre țările de la sud și est de Carpați“ putându-se constata până și la 1837 (p. 20). Autorul subliniază faptul că, fără să lipsească nici momentele de întrerupere temporară în aceste relații comerciale „între Țările Române nu s-a ajuns, însă, niciodată la conflicte grave sau la războaie economice, de genul celor în care s-au confruntat unele state italiene, ca Genova și Veneția“, de exemplu (p. 21). Nu sînt omise, în acest capitol, nici legăturile cu meșteșugarii ardeleni (zidari, pietrari, olari, orfevrieri etc.) și nici păstoritul transilvănean în spațiul extracarpatic.

Unitatea vieții social-politice. Relațiile politice și militare dintre Țările Române constituie materia capitolului IV, unul dintre cele mai ample. Autorul explică, mai întii, **pluralismul statal românesc** — care nu a fost generat de un **pluralism etnic** — arătînd în ce măsură și Transilvania (care, deși cucerită de regalitatea maghiară, nu s-a integrat niciodată în regatul medieval maghiar, păstrîndu-se ca o unitate distinctă) poate fi socotită, prin străvechea sa organizare pe **țări**, cnezate și voievodate, tot o **țară românească**. Evoluția istorică a făcut, însă, ca organizarea politică, administrativă, militară și judecătorească a principatelor — trebuind să corespundă nevoilor unei populații de aceeași origine, cu aceleași tradiții și obiceiuri, cu același mod de viață — să se orînduiască în chipuri foarte asemănătoare. Mai mult schimbările de domni și trecerea unor dregători dintr-o țară în alta, circulația cărților, colaborarea pe plan militar, acțiunile politice comune au condus,

în mod firesc, la întărirea acestei unități, la o unificare vizibilă către mijlocul veacului XVIII (un rol special au avut, chiar atunci, reformele luminatului domn care a fost Constantin vodă Mavrocordat). Se trec, apoi, în revistă principalele momente și etape ale relațiilor politice și militare dintre cele trei Țări Române, domeniu în care pagini nemuritoare poartă pecețile lui Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu și, mai presus de toți Mihai vodă Viteazul. În această problemă rămîne fundamentală lucrarea lui Ștefan Andreescu, **Restitutio Daciae (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526—1593**, București, 1983).

Un factor de unitate a românilor este identificat și în **Mișcările demografice** (capitolul V), atestate documentar încă din veacul XIII și în legătură cu care stă însăși întemeierea celor două principate românești extracarpatiche prin fenomenul pe care vechii cronicari l-au desemnat cu termenul **descălecat** și intrat în tradiție (vezi și articolul nostru, **Tradiția descălecatului: înțelesuri și confuzii**, în AIIAI, XX, 1983, p. 89—104). Emigrările românești din Transilvania — cărora istoricul Ștefan Meteș le-a consacrat o amplă monografie, chiar cu acest titlu — nu au încetat în tot cursul Evului Mediu, luînd proporții mai ales în secolul XVIII; bejenarii ajungeau pînă în Dobrogea, unde — cum avea să spună Ion Ionescu de la Brad (1850) — „nu este sat în care să nu vezi în miniatură Dacia și înfrățirea tuturor românilor“ (p. 60). Conștiința unității de neam a fost considerabil fortificată prin aceste mișcări demografice, care arătau pe viu românilor dintr-o parte și dintr-alta a Carpaților că aparțineau unui singur popor. În aceeași direcție a acționat și **Unitatea limbii române** (capitolul VI), verificată și întărită de tipăriturile coresiene, ca și de circulația cărților românești din secolele ulterioare (se cunoaște de pildă, după cum s-a precizat recent de Florian Dudaș **Cazania lui Varlaam în Transilvania**, Cluj Napoca, 1983, 505 p. 77 fig. (extraordinara circulație a unor astfel de tipărituri). Niciodată românii locuitori în cele trei mari provincii nu și-au desemnat limba cu alt cuvînt decît **românească**; mărturiile existente sînt atît de categorice, încît orice altă interpretare rămîne inoperantă. «Nu întrebăm „știi moldoveneste?“, ce „știi româneste?“, aproape ca „scis romanice“» — observa, încă acum trei veacuri, Miron Costin.

Capitolul cel mai întins al cărții înfățișează **Unitatea culturii medievale românești și Legăturile cultural-artistice dintre Țările Române**; locul principal îl ocupă circulația cărților, dar este evocat și rolul dascălilor care au trecut din Moldova și Țara Românească în Transilvania sau invers (pentru copiii de manuscrise a se vedea Atanasie Popa, **Copiii moldoveni din Transilvania în secolele XVII și XVIII**, în MMS, 7—9/XLV, 1969, p. 458—467); nu sînt trecute cu vederea nici cultura și arta populară, obiceiurile și tradițiile străvechi, portul popular. Legăturile artistice, explicabile prin străvechiul fond comun care a făcut posibilă comunicarea și interpătrunderea între cele trei ramuri dezvoltate, cu variații de **formă**, de o parte și de alta a Carpaților și a Milco-

vului, și mai apoi cu influențe dintr-o parte într-alta, sînt urmărite mai sumar, acestui capitol al unității românești putîndu-i fi consacrat un volum întreg.

Următorul capitol (VII) evocă **Unitatea de credință și Relațiile eclesiastice dintre Țările Române**; rămîn memorabile, în această privință, cuvintele cu care Chiril Luccaris, patriarhul Constantinopolului, a arătat, la 1629, că încercarea de a calviniza pe ardeleni va fi împiedicată de „legătura de sînge și de simțiri care trăiește, deși în mod tainic, dar cu atît mai puternic, între românii din țara Transilvaniei și între locuitorii Țării Românești și ai Moldovei“. Era o solidaritate care se fundamentează — cum arată autorul — pe unitatea de **lege și de moșie**. Românii și-au apărut cu îndărătnicie limba și credința respingînd cu putere toate încercările de atragere la catolicism, luteranism sau calvinism în această rezistență, românii ardeleni au avut, în permanență, sprijinul domnilor și vlădicilor din spațiul extracarpatic, sprijin care s-a manifestat în diverse chipuri — de la trimiterea de cărți și ierarhi pînă la intervenții politice pentru a se lăsa românilor libertatea credinței strămoșești. În **Predoslovia la Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc**, mitropolitul Varlaam a enunțat (1645) „**ideea unității de neam bazată pe unitatea de credință**“ (p. 122). Relațiile eclesiastice dintre Moldova și Țara Românească sînt tratate mai în scurt, fiind mult mai bine cunoscute și mai des evocate. Circulația cărților bisericești, jurisdicția Mitropoliei moldovene și a celei muntene asupra unor întinse zone din Transilvania, trecerea unor preoți și călugări dintr-o țară într-alta (sînt, în Moldova și în Muntenia, mai mulți ierarhi de origine ardeleană, în secolele XVII—XVIII) au făcut ca poporul român să găsească un puternic factor unificator în credință, lupta pentru apărarea ortodoxiei identificîndu-se cu aceea pentru apărarea unității de neam.

În capitolul IX se analizează **Unitatea poporului român exprimată în terminologie**; este vorba, întîi, de doi termeni folosiți pentru a desemna fie întregul teritoriu locuit de români, fie una sau alta din părțile sale — **Valahia și Dacia** — și apoi de cel de-al treilea termen, **România**, care derivă din etnonimul **român**, singurul folosit de românii dinăuntrul și dinafara Carpaților pentru a se desemna ca popor, de-a lungul veacurilor. Acestei probleme i-a fost dedicată recent lucrarea **Român românesc, România de Vasile Arvinte** (București, 1983).

În fine, ultimul capitol (X) urmărește **Dezvoltarea conștiinței unității de neam și transformarea ei în conștiință națională**; înaintea conștiinței unității a fost, însă, o **unitate de conștiință românească**, generată de comunitatea de limbă și de nume adică de **romanitatea** poporului român; autorul pune în evidență direcția în care a evoluat conștiința unității de neam, potențată de ceilalți factori de unitate, de fapta lui Mihai Viteazul și de tipăriturile românești ale veacului XVII, în primul rînd; textele cronicarilor, ca și diversele proiecte de confederație a Țărilor Române, stau mărturie acestei evoluții.

Înceind frumosul triptic dedicat liniilor de forță ale istoriei noastre, cartea lui Nicolae Stoicescu despre unitatea românească în Evul Mediu, punind la îndemină, orînduite tematic, dovezile acestei unități, ca într-o adevărată **carte de învățătură**, deschide larg drumul pentru cercetarea amănunțită în fiecare direcție pe care o indică; pe urmă, o nouă reconstituire a întregului, pornind chiar de la acest **bilanț și inventar**, se va impune de la sine.

Ștefan S. Gorovei

PANAIT I. PANAIT. La cumpăna continentelor. Însemnări de călătorie în Republica Turcia, Ed. Sport-Turism, București, 1980, 160 p., +ilustrația.

Autorul cărții, arheolog și istoric cu renume, a întreprins două călătorii de documentare în Turcia în 1969 și 1976, pentru cercetarea muzeelor și instituțiilor de cultură precum și a monumentelor istorice. Această țară, după cum se știe, este de la un capăt la altul un adevărat muzeu prin vestigiile civilizațiilor **hittită, sumeriană, frigiană, galati-eană, tracă, greco-romană, bizantină, turco-selgiucidă și otomană**, iar începînd din epoca otomană (sec. XIV) s-a aflat strîns legată și de trecutul lărilor române prin mii de fire istorice. Cu această ocazie P.P. a descoperit și lucruri noi din îndelungata istorie a relațiilor româno-turce, ceea ce recomandă cartea ce o recenzăm nu numai ca o lucrare turistico-geografică, ci și una istorică și artistico-culturală, deoarece autorul a reliefat verige noi ale relațiilor noastre cu turcii, începînd din timpuri mai vechi și mergînd pînă la Kemal Atatürk (1881—1938) făuritorul Turciei moderne, și apoi pînă în zilele noastre.

Cartea, se deschide cu un „Cuvînt înainte“ (p. 5—7) în care se motivează interesul și apariția ei, menționîndu-se numele unor învățați români ca D. Cantemir și N. Iorga care s-au ocupat de istoria și cultura poporului turc. Urmează o serie de capitole bine, sugestiv, intitulate ca „**Bătutul drum al Istanbulului**“ (p. 8—18) cu descrierea geografică și topografică; „**Scurt popas în istoria metropolei bosforeane**“ (p. 19—29), cu o succintă descriere, dar o adevărată sinteză istorică, a acestui oraș, unic în lume prin poziția sa, începînd din antichitate și pînă în timpul sultanului Mehmed II „Cuceritorul“ (1451—1518). Se scot în evidență relațiile lui Mehmed cu Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, precum și monumentele istorice legate de numele acestui sultan. Semnalăm unele scăpări tipografice. Astfel Suleiman pașa nu putea muri în 1335 (p. 24) ci în 1359—1360 deoarece se știe că trecerea sa în Rumelia și cucerirea cetății Tzympe (tc. **Cimpi**) a avut loc în toamna anului 1352, apoi ocupă